

Örorka og virk velferðarstefna

Könnun á aðstæðum, viðhorfum og samfélagsþátttöku örorkulífeyrisþega
Guðrún Hannesdóttir, Sigurður Thorlacius og Stefán Ólafsson

Yfirlit

Í þessari skýrslu er gerð grein fyrir niðurstöðum könnunar meðal örorku- og endurhæfingarlífeyrisþega á Íslandi, sem framkvæmd var veturinn 2008-9. Byggt er á úrtaki 1500 aðila úr þessum hópum. Svörun var tæp 60%. Markmið könnunarinnar var að fá nýjar upplýsingar um aðstæður öryrkja og langveikra einstaklinga, örsakir örorku, fjölskylduhagi, menntun, starfsreynslu, endurhæfingu, atvinnuþátttöku og samfélagsþátttöku, auk viðhorfa til aðgengis, þjónustu og lífsgæða. Markmiðið var einnig að geta mótað virkari velferðarstefnu í þágu þessa þjóðfélagshóps, sem gæti nýst við endurskipulagningu örorku- og endurhæfingarmála og betur greitt fyrir samfélagsþátttöku öryrkja.

Eftirfarandi eru nokkrar athyglisverðar niðurstöður úr könnuninni:

- Tíðni örorku hækkar jafnt og þétt með hækkandi aldri og eru langflestir örorkulífeyrisþega yfir 40 ára aldri. Tíðni örorku er mun hærri hjá konum en körlum.
- Hlutfall örorkulífeyrisþega af íbúum 20-64 ára á Íslandi er það fimmta hæsta meðal OECD – ríkjanna, næst á eftir Ungverjalandi, Svíþjóð, Noregi og Finnlandi. Fjöldi örorkulífeyrisþega er að nokkru leyti háður notkun annarra þátta velferðarkerfisins, svo sem atvinnuleysisbóta og sjúkradagpeninga, en þetta er misjafnt milli landa. Notkun atvinnuleysisbóta og sjúkradagpeninga hefur lengst af verið með minna móti á Íslandi.
- Algengt er að um þriðjungur fólks sem er með örorku eða langvarandi sjúkdóma í Evrópusambandslöndunum sé í fullri vinnu og þiggi engan lífeyri, en um tveir þriðju fólks með örorku sé á örorkulífeyri.
- Atvinnuþátttaka fólks sem er með örorku eða langvarandi sjúkdóma er hæst á Íslandi af öllum OECD – ríkjunum, eða rúmlega 61%. Meðaltal OECD – ríkjanna er um 43%. Atvinnuþátttaka örorkulífeyrisþega og endurhæfingarlífeyrisþega á Íslandi er hins vegar rétt innan við 30%, þ.e. miðað við síðustu 6 mánuði. Um 21% örorkulífeyrisþega er í einhverri launaðri vinnu á könnunartímanum. Þetta þýðir að fólk með örorku eða langvarandi sjúkdóma sem ekki er á örorkulífeyri stundar launaða vinnu í óvenju miklum mæli. Það er í samræmi við þá niðurstöðu vinnuþátttöku Íslendinga á vinnualdri er almennt mjög mikil í samanburði við það sem er hjá öðrum þjóðum.
- Flestir þeirra örorkulífeyrisþega sem stunda launaða vinnu eru í hlutastörfum, en rúmlega þriðjungur þeirra er í fullu starfi.
- Um 64% þeirra öryrkja sem ekki eru í launaðri vinnu hafa áhuga á að geta unnið. Flestir þeirra treysta sér til að vinna hlutastörf. Um 84% öryrkja segja það mjög mikilvægt að þeir hafi möguleika á launaðri vinnu. Vinnuáhugi og vinnuvilji er þannig mjög mikill meðal örorkulífeyrisþega á Íslandi.
- Helstu hindranir fyrir atvinnuþátttöku sinni telja örorkulífeyrisþegar vera takmörkuð tækifæri og takmarkaðan skilning og fordóma á vinnuþátttöku (um 29%), tekjutengingar í lífeyriskerfi (skerðingar bóta vegna atvinnutekna – um 21%) og loks er heilsufar þeirra sjálfra takmarkandi (um 15% nefna það). Einnig er nefndur

ófullnægjandi stuðningur, endurhæfing og aðgengi og einnig skortur á eigin þori, trú og trausti til að taka þátt í atvinnulífinu.

- Mikil áhersla er lögð á nytsemd starfsendurhæfingar (um 80% segja mikilvægt að hafa möguleika á henni), en einungis um 15% örorkulífeyrisþega hefur þó fengið skipulagða starfsendurhæfingu. Af þeim segja um 60% að hún hafi skilað þeim miklum árangri. Framboð starfsendurhæfingar virðist þannig vera mjög ófullnægjandi á Íslandi.
- Rúmur helmingur örorkulífeyrisþega er í hjúskap eða sambúð, 20% fráskilin og hátt í 30% eru einhleyp eða ekkjur/ekklar. Rúmlega 60% búa í eigin húsnæði, 24% í leiguhúsnæði og um 5% búa í þjónustuíbúðum eða sambýlum.
- Um 40% örorkulífeyrisþega er með skyldunám eða minna, tæp 30% eru með bóklegt framhaldsnám, um 7% háskólanám og loks eru um 17% með starfstengt nám. Um 58% öryrkja sem ekki eru í námi langar að afla sér frekari menntunar.
- Rúmur fjórðungur örorkulífeyrisþega er með einhverjar atvinnutekjur á könnunartímanum, um helmingur fær greiðslur úr lífeyrissjóðum og nær allir fá greiðslur frá Tryggingastofnun.
- Meirihluti öryrkja upplifir félagslega einangrun og hátt í helmingur finnur fyrir fordómum vegna örorku sinnar eða fötlunar. Um fjórðungur segir ófullnægjandi aðgengi hindra þátttöku í samfélaginu.
- Um 27% segjast mjög óánægðir með fjárhagsafkomu sína, 17% frekar óánægðir, 28% hvorki ánægðir né óánægðir og um 21% segjast ánægðir með fjárhagsafkomuna.
- Um 46% segja stöðu sína hvað varðar heilsu, fjárhag og lífið almennt frekar slæma, 15% mjög slæma, rúmlega 30% hvorki slæma né góða og tæp 8% segja hana góða.